

SKOLEMATERIALE
FADEREN

Af August Strindberg

SKOLEMATERIALE

Kære lærer,

Nærværende studiemateriale behandler baggrunden for og nogle af de temaer, som forestillingen Faderen på Teatret ved Sorte Hest beskæftiger sig med.

Skolematerialet kan inddrages i fagene dansk, drama, historie, psykologi, filosofi og samfundsfag på STX eller HF. Det kan indgå både som forberedelse til og som efterbehandling af forestillingen.

Rigtig god fornøjelse!

INDHOLD

Handlingsresumé af Faderen
Strindberg og det moderne
Strindberg mod damerne
Suggestion og manipulation
Klassikere og intertekstualitet

Information om rabatordninger:
Ved køb af 8 billetter og derover i C-kategori: 40,-kr
Ved køb af ung under 18 i B-kategori: 100,-kr.

MEDVIRKENDE:

Peter Gantzler, Charlotte Fich, Elsebeth Steentoft,
Henrik Prip, Silke Biranell og Simon Sears.
Iscenesættelse og Scenografi
Henrik Prip

Studiematerialet er udarbejdet af Trine Friberg

Handlingsresumé af Faderen

Historien foregår i slutningen af 1800-tallet langt ude på landet i en forstue i Ritmesteren Adolfs hus. Adolf er, ud over sin militære position, videnskabsmand. Han er ateist og tror kun på, hvad der kan måles og vejes. Hans kone, Laura, og resten af husholdningen er troende, hvilket han har svært ved at forlig sig med. Hans eneste barn, Bertha, er nu 17 år, og han ser derfor gerne, at hun kommer ind til byen, hvor hun kan blive uddannet og præget af nogle andre tanker, end dem som husets kvinder forsøger at pøde ind i hende. Men dette sætter Laura sig imod. Da han ikke er villig til at indgå et kompromis med hende om datterens fremtid, beslutter hun sig for at få sin vilje på en anden måde. Hun prøver at overbevise landsbyens nye læge om, at hendes mand er sindssyg. Hun begynder at så tvivl i Adolfs hoved, om hvorvidt han overhovedet er Berthas biologiske far. Hvis han ikke er Berthas far, har han nemlig ingen ret til at bestemme over datterens fremtid. Hvis han erklæres sindssyg, bliver han umyndiggjort og vil derfor heller ikke kunne afgøre Berthas skæbne. Adolf, som er et følsomt gemyt, kan ikke slippe tanken om, at han måske ikke er Berthas far og bliver mere og mere paranoid. Da han opdager, at Laura også har tilbageholdt hans ind- og udgående post og på den måde også forsøgt at forhindre ham i at udføre sit videnskabelige arbejde, begynder han for alvor at føle sig som offer i en magtsyg kvindes spil. Han begynder, at opføre sig mere og mere vanvittigt, hvilket til sidst overbeviser doktoren og resten af familien om, at Laura har haft ret i sine påstande om hans sindssyge. Adolf nar-

res i en spændetrøje hvor han får et hjerteanfald og dør. Nu kan Laura leve af hans pension og bestemme, hvordan Bertha skal opdrages.

Strindberg og det moderne

Faderen (1887) er skrevet af Johan August Strindberg (1849 - 1912). Han var en svensk forfatter, dramatiker, billedkunstner og forsker og en central figur i den periode indenfor skandinavisk litteratur, som kaldes 'det moderne gennembrud' (1870erne - 1890erne). Strindberg blev inspireret af den danske litteraturkritiker Georg Brandes. Brandes proklamerede i 1871 ved en forelæsning på Københavns Universitet, at der skulle nye temaer på dagsordenen: Han efterlyste en debatskabende litteratur, som kunne flytte landet ind i en ny epoke, væk fra romantikkens idealisme og kirkens dominans. Man skulle være mere kritisk bevidst; gøre oprør mod de gamle traditioner; og begynde at diskutere problemer som kvindens rettigheder, ægteskabet, opdragelsen og ejendoms- og magtforholdene i samfundet. Blandt de karakteristiske træk ved perioden kan nævnes et internationalt perspektiv, frigjorthed i forhold til seksualitet og religion, samt fokus på de naturvidenskabelige nytænkninger, såsom darwinismen.

RITMESTEREN: Hun har fået en lidt romantisk opdragelse, hun har lidt svært ved at falde til ro, men hun er nu engang min kone...

(1. akt, scene 3)

Charles Robert Darwin (1809 - 1882) var en britisk naturforsker, som navnlig er kendt for sin bog Arternes oprindelse (1859, på dansk i 1872). Her argumenterede han for evolutionsteorien, der går ud på, at alle nulevende og uddøde arter er resultatet af en gradvis udviklingsproces fra en fælles stamform. Darwin var den første, som sagde, at menneskene stammer fra aberne, men at vi har bevæget os videre til 'et højere udviklingstrin'.

I forbindelse med evolutionen sker det, man kalder 'naturlig selektion' eller 'naturlig udvælgelse': Indenfor naturen vil kun nogle af en organismes afkom overleve, helt til de bliver kønsmodne. Grunden til dødeligheden kan f. eks. være sult, sygdom, vejrforhold eller at afkommet bliver dræbt af rovdyr. De, der overlever, gør det som regel, fordi de er bedre til at tilpasse sig livsvilkårene. De får muligheden for, at formere sig og videregiver så deres arvelige træk, heriblandt dem der er gode til at tilpasse sig, til den efterfølgende generation. Denne bliver derved stærkere. På den måde kan man tale om en 'survival of the fittest' ('de bedst egnedes overlevelse').

OPGAVE: Diskutér 'survival of the fittest'-begrebet i forhold til den praksis, der er i dag for at hjælpe de svage og syge i samfundet.

'Naturalismen' var en moderne kunstform under det moderne gennembrud. Indenfor det naturalistiske drama var det målet, at skabe en virkelighedsefterligning på scenen, så publikum kunne identificere sig med det, der foregik. Dette var både på det scenografiske plan, hvor alle detaljerne skulle være så naturtro som muligt, og på det skuespiltekniske plan. Skuespillerne 'spillede' ikke en rolle. De 'var' rollen. Det var her vigtigt, at redegøre for det miljø, der omgav karaktererne, og den psykologi, der drev deres handlinger. Replikkerne skildrede en dyb psykologi og dramateksterne var udstyret med omfangsrige, beskrivende regibemærkninger. Dette var nyt i forhold til tidligere tiders teater.

Naturalismens indgangsvinkel, at alt i verden kan reduceres til de genstande og fænomener, som naturvidenskaben beskæftiger sig med. Det vil også sige, at alt i verden kan forklares ved hjælp af de metoder, som naturvidenskaben benytter.

Strindberg skrev Faderen som et naturalistisk stykke og sendte det i oversat udgave til Émile Zola i Frankrig i håbet om, at det kunne sættes op der. Han fik et svar retur, som fortalte, at selvom stykket trækker på en naturalistisk retorik, var det langt fra naturalisme. Karaktererne var for abstrakte og stykket manglede stærk virkelighedsfornemmelse. Strindberg fokuserede mere på de indre psykologiske sider af livet, snarere end på de ydre samfundsforhold.

NOTATER

Émile Zola (1840-1902) var fransk forfatter og stod i spidsen for den naturalistiske bevægelse i Frankrig. Han plæderede for, at litteraturen skulle beskrive karakterer som biologiske produkter i en given social virkelighed. Dvs. at historierne skulle skildre individet i en præcist gengivet social ramme, så læseren/publikum nøje kunne følge den udvikling, der blev sat i gang i fortællingen. Der skulle stilles strenge krav til 'videnskabelig objektivitet', hvilket vil sige, at forfatteren skulle fortælle sin historie, så den fremstod som et øjebliksbillede af virkeligheden eller "et hjørne af naturen set gennem et temperamant" – præcis som når en fotograf tager et billede med sit kamera.

Strindberg mod damerne

Et andet vigtigt aspekt ved det moderne gennembrud var, at nogle kvindelige forfattere blev en del af de litterære kredse, hvilket kun undtagelsesvis havde været tilfældet tidligere. Den del af det moderne gennembrud, som beskæftigede sig med kvindernes ligestilling og rettigheder, var ikke lige Strindbergs kop te. Han var det, man kalder misogyn. En kvindehader.

En af de særlig markante fortalere for kønnenes ligeberettigelse var den britiske filosof og økonom, John Stuart Mill. Han skrev Kvindernes Underkuelse (1869, på dansk samme år ved Georg Brandes) som et slags minde om hustruen Harriet Taylor, som, han mente, havde en stor betydning for bl.a. hans intellektuelle udvikling. I bogen beskrev han, hvor himmelråbende uretfærdig undertrykkelsen af kvinden var.

Ordet misogyn bruges om en person, oftest en mand, der hader eller har meget stærke fordomme om kvinder.

RITMESTEREN:

"Det er ligesom racehad. Hvis vi virkelig nedstammer fra aberne må det i hvert fald være fra to forskellige arter. Vi ligner jo slet ikke hinanden."

(2. akt, scene 5)

Han var optaget af Darwins evolutionsteori og anså kvinderne for, at være evolutionært tilbagestående individer. De var ganske enkelt mændene intellektuelt og fysisk underlegne. Hadet kom sandsynligvis fra en ekstrem kvindelængsel, som han havde svært ved at finde ud af, hvad han skulle stille op med. Han betragtede det erotiske som mandens største svaghed: Den ellers så uovertrufne (super)mands kryptonit. Det var her kvinden havde mulighed for at trykke, hvis de ville have magt over manden.

Strindberg havde, i årene op til at han skrev Faderen (1887), læst i forskellige tekster, at menneskehedens oprindelige form for social organisering var matriarkalsk.

Et matriarkat er en samfundsform, hvor moderen er familiens overhoved, i modsætning til i et patriarkat. Der var evolutionistiske forskere i 1800-tallet, der mente, at alle samfund havde levet under matriarkat. De anså matriarkatet som udviklingsstadiet mellem promiskuitet, hvor kønslig omgang med skiftende partnere var det normale, og patriarkatet, hvor mændene havde magten.

Patriarkatet var en forholdsvis ny form og blev etableret efter mange voldsomme kampe kønnene imellem. I en artikel blev det oveni købet spået, at en eventuel genoprettelse af det kvindedominerede samfund ville medføre lignende voldelige kønskampe. Han så tegn på indledende manøvrer for, at genrejse matriarkatet i blåstrømpernes opråb, og da han jo ikke havde tiltro til, at kvinderne var kloge nok til, at forvalte magten ordentligt, anså han det som et must at råbe vagt i gevær, inden kvinderne igen havde overtaget.

Blåstrømpebevægelsen var en samling af intellektuelle kvinder (de fleste fra overklassen), der i 1700-tallets England afholdt litteraturarrangementer for både mænd og kvinder. I 1800-tallet blev betegnelsen kendt i resten af Europa, da blåstrømperne begyndte at kæmpe for, at kvinder skulle have de samme rettigheder som mænd, bl.a. stemmeret og retten til uddannelse. Da disse rettigheder var opnået, døde bevægelsen ud.

Senere (omkring 1970-85) opstod rødstrømpebevægelsen. Denne gang var mænd ikke velkomne. Den røde farve pegede på, at den nye feminisme var venstreorienteret. Det var ikke ligestilling, der her var målet. Man ønskede et nyt og anderledes samfund, hvor kvinden var frigjort af manden.

OPGAVE: Find artikler om ligestilling fra i år. Diskuter i klassen, hvordan ligestilling og feminisme fylder i debatten i dag, og hvad der er stridens kerne.

Suggestion og manipulationen

Den måde kvinden kunne overtage magten på, var, i Strindbergs øjne, ved at manipulere manden. Han var optaget af undersøgelser om manipulation som psykologisk påvirkning gennem hypnose og suggestion og beskrev bl.a. striden mellem mand og kvinde som 'hjernerens kamp'. Han hævdede, at suggestion er den stærkere hjernes sejr over den svagere hjerne. Men hvordan kan det så være, at den intellektuelt underlegne kvinde kan være i besiddelse af den stærkere hjerne? Det kan hun ved hjælp af mandens svaghed for det erotiske, som svækker hans dømmekraft. Kun ved hjælp af sådanne feje tricks, kan hun få trumfet sin vilje igennem.

Suggestion er en psykologisk proces, hvor en person påvirker en anden persons underbevidsthed. Her påføres en person nye tanker, følelser, sindsstemninger, holdninger, handlemåder og forestillinger, uden at den andens kritiske eller selvstændige stillingtagen træder i kraft. Suggestionen kan foregå gennem gentagelse af enkle budskaber i eks. reklamer, ved politisk propaganda og religiøse ritualer. Dette sker som regel uden at den anden person opdager det, men det kan også foregå med personens samtykke, som ved eks. hypnose. Man kan også påvirke sig selv og sine tanker gennem selvsuggestion, herunder selvhypnose og meditation. Der er forskel på hvor let påvirkelig en person er overfor suggestion.

OPGAVER: Diskutér Lauras metoder til at manipulere Ritmesteren.

SUGGESTIONS- OG MANIPULATIONSTEMA:

Del klassen op i fem grupper, som hver laver oplæg, der efterfølgende diskuteres i klassen med særlig vægt på de etiske og moralske aspekter. Grupperne skal arbejde med forskellige emner, der knytter sig til suggestion og manipulation:

- 1) **MANIPULATION SOM OPDRAGELSE:** Freuds teori om overføring.
- 2) **RELIGIØS PÅVIRKNING:** Charles Manson.
- 3) **AUTORITETSTRO:** Milgramsekperiment.
<http://www.youtube.com/watch?v=3f6LLV3fkXg>
- 4) **MEDIERNES PÅVIRKNING:** Politiske kommentatorers mulighed for, at fremføre egne synspunkter som endegyldig sandhed:
<http://politiken.dk/debat/ECE1567066/lad-kommentatorerne-bekende-politisk-kuloer/>
- 5) **HYPNOSE.**
Hvordan virker det, og hvordan kan det bruges til at afhjælpe eks. fobier?

Klassikere og intertekstualitet

Den fælde, Laura får Ritmesteren til at gå i, løfter Strindberg op på et nærmest mytologisk niveau. Han tilføjer sin pointe en uhørt slagkraft ved, at forankre den i dybe lag i europæisk kultur og (under)bevidsthed. Det gør han ved hjælp af intertekstuelle referencer til gamle klassikere.

Udtrykket 'klassiker' bruges indenfor teatret om et værk eller en forfatter fra fortiden, der anses for at have en eviggyldig værdi. Det vil sige, at værket er relevant for mennesker på tværs af tidsskel, altså at det ikke kun er aktuelt et bestemt sted, i en bestemt tid for nogle bestemte mennesker. I renæssancen blev klassiker-begrebet hovedsageligt brugt om de af antikkens kunstværker og forfattere, som man så som forbilleder og stræbte efter at leve op til. Siden da er betegnelsen blevet brugt i den noget bredere definition, som står beskrevet ovenfor – dog med særlig fokus på værkernes originalitet. Desuden er begreberne 'moderne klassiker' eller 'nyklassiker' kommet til i løbet af 1900-tallet. De bruges om værker af nyligt afdøde eller ældre levende kunstnere, hvor man regner med at værkerne vil vise sig at være lige så slidstærke og eviggyldige som klassikerne.

OPGAVE: Nævn klassikere, som I kender.

Synes I, at de lever op til definitionen om, at de skal være relevante for mennesker på tværs af

tidsskel? Hvorfor/Hvorfor ikke?

Hvad tror I, det er ved Faderen, som gør, at stykket også har fået betegnelsen 'klassiker'?

Nævn navne på værker eller kunstnere, som du mener kan gå under betegnelsen 'en moderne klassiker'. Begrund dine valg.

En anden central ting i forhold til klassikere er 'det intertekstuelle'. Intertekstualitet er et begreb som blev indført i 1969 af den bulgarsk-franske lingvistikprofessor Julia Kristeva. Betegnelsen dækker over den egenskab ved tekster, at "de forudsætter andre tekster", som det kaldes. Det vil sige, at de er propfulde af referencer, brugt i andre sammenhænge, i andre tekster. Teksterne kan derfor siges at føre en slags dialog med hinanden på tværs af historien. Referencerne kan udgøre en for forståelse for læseren eller for publikum, hvorved der kommer nogle nye betydninger, lag og associationer frem, som kan være medfortællende og hjælpe til forståelsen af værket.

RITMESTEREN:

... At æde eller blive ædt, det er spørgsmålet.

(3. akt, scene 6)

Shakespeares Hamlet:

HAMLET: At være eller ikke være, det er spørgsmålet.

(3. akt, scene 1)

Der er en del intertekstuelle referencer i Faderen. Nogle af dem kan findes i Shakespeares Othello.

OPGAVE: Del klassen op i to hold, hvor det ene læser nedenstående resumé af Othello før I har set Faderen, og det andet læser resuméet efter. Diskuter sammenfald mellem de to historier. Bidrog intertekstualiteten til, at I opdagede nye lag i forhold til stykket? Hvorfor/hvorfor ikke? Var der forskelle på, hvad I lagde mærke til ved historien og karakterernes indbyrdes forhold, alt efter om I havde Othello i baghovedet under forestillingen eller ej?

Shakespeares Othello

Vi befinder os i handels- og militærbyen Venedig, hvor løjtnanten Jago får den unge mand Roderigo til, at hjælpe sig i et komplot mod sin kollega, den nordafrikanske general Othello. Jago føler sig forbigået og hader i al hemmelighed Othello, som har forfremmet Michael Cassio over Jago. Jago fortæller Roderigo, som uden held har bejlet til senator Brabantios datter Desdemona, at hun er blevet bortført og hemmeligt gift med Othello. De tager over til senators hus for at vække ham med den 'forfærdelige' besked. Herefter opsøger Jago Othello, som han foregiver at være en ven af, og fortæller bekymret om Brabantios vrede over nyheden. Brabantio, Othello og Desdemona møder op på hertugens slot, hvor Brabantio anklager Othello for at have forført hans datter ved hjælp af hekseri. Othello forklarer, at han vandt Desdemonas hjerte ved, at fortælle hende om sine militære eventyr. Desdemona, der er indkaldt som vidne, overbeviser hertugen og alle senatorerne om, som hun er rejst med Othello af egen fri vilje og at de har giftet sig af kærlighed.

Othello bliver tilgivet og udnævnt til general i forsvaret mod tyrkerne, hvorefter han bliver udsendt straks. Desdemona beder om tilladelse til at ledsage Othello til Cypren og med hertugens tilladelse, arrangerer Othello, at hun kan følge ham senere sammen med Jago og hans kone, Emilia. Jago overbeviser Roderigo om, at Desdemona vil snart blive træt af Othello, og at han skal følge hende til Cypren.

I Cypren begynder Jago at plante frø af tvivl hos Othello og Roderigo om, at Desdemona har en affære med Cassio som jo var blevet forfremmet til en stilling, Jago selv ville have. Han og Roderigo sørger for, at Cassio bliver involveret i en masse-slåskamp, der resulterer i at Othello må degradere Cassio. Med Jagos hjælp bliver Cassio overbevist om, at hans chancer for genindsættelse er bedre, hvis han får Desdemona til at tale hans sag for sin mand. Der arrangeres et

privat møde mellem Cassio og Desdemona, hvor hun lover at prøve at få Othello til at skifte mening. Jago og Othello ankommer, idet Cassio skal til at gå, og Othello bemærker, at Cassio har travlt med at komme væk. Jago griber lejligheden til at påpege, at det ser ud som om at Cassio forsøger at undgå ham.

Desdemona begynder straks, at tigge Othello om at benåde Cassio. Dette bruger Jago til at plante yderligere mistanke i Othellos sind. Det virker og Othello beder Jago om, at fremskaffe beviser om hendes utroskab. Jago spinder en historie op omkring et lommeværkløse, som Desdemona har tabt, og fortæller, at han har hørt Cassio tale om sin og Desdemonas kærlighed i søvne, hvilket overbeviser Othello. Af vrede over sin kones forræderi laver Othello en aftale med Jago, om at de hver isæt skal dræbe de to.

Da Desdemona igen prøver at tale Cassios sag, som hun har lovet, beskylder Othello hende for utroskab, hvilket hun naturligvis benægter og forsikrer ham om, at hun elsker ham. I mellemtiden har den godtroende Roderigo opgivet at få Desdemona, men Jago genopliver hans forhåbninger ved, at opfordre ham til at dræbe Cassio. Om natten overfalder de Cassio på gaden. Roderigo bliver dræbt, og Jago sårer Cassio. Da Othello hører Cassios råb om hjælp, tror han, at det er Jago, der har holdt sin del af aftalen. Han opsøger Desdemona i hendes sovekammer, hvor han beder hende bede en sidste bøn, da han ikke har ønske om at dræbe hendes sjæl. Hun bedyrer sin uskyld, men han tror hende ikke og kvæler hende til sidst med en pude.

Emilia, der har gennemskuet den fælde, slår alarm og afslører Jagos onde plan overfor Montano og Gratiano. Jago stikker hende ihjel, men Cassio, der kun er såret, bekræfter Emilias historie. Da Othello bliver bevidst om sagens rette sammenhæng, begår han selvmord og dør på sengen ved siden af sin kone.

NOTATER
